

Αγγεία κατά την στιγμή της αποκαλίψεώς τους (από την ανασκαφή της Σαντορινής).

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Κάθε ανασκαφή είναι ανεπανάληπτη και αποτελεί μοναδική μαρτυρία, αφού η διαδικασία που μας επιτρέπει να τη διαβάσουμε είναι καταστροφική.

Κανένα σφάλμα δεν μπορεί να διορθωθεί αφού τα τεκμήρια θα έχουν εξαφανισθεί οριστικά. Επί πλέον είναι ανεπανάληπτη, γιατί καμμία δεν είναι ίδια με την άλλη και τα αποτελέσματα της μιας δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν με τα αποτελέσματα της άλλης, παρά μόνο κατά μία γενικότερη έννοια.

Η στιγμή λοιπόν της ανασκαφής είναι κρίσιμη για τη συλλογή όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών από τον ανασκαφέα σχετικά με τα ευρήματα και το άμεσο περιβάλλον τους, καθώς και το μεταξύ τους συσχετισμό και, ύστερα, για τους κινδύνους καταστροφής που διατρέχουν αυτά από την απότομη έκθεσή τους σε διαφορετικές συνθήκες από εκείνες που επικρατούσαν μέσα στη γη. Η συντήρηση έρχεται εδώ να παίξει ένα εξισορροπιστικό ρόλο.

Μαρίνα Λυκιαρδοπούλου

Συντηρήτρια αρχαιοτήτων

Κάθε υλικό από τη στιγμή της ταφής του αρχίζει μια πορεία προσαρμογής προς το καινούργιο του περιβάλλον, η οποία συντελείται με αλλαγές που θα επηρεάσουν το χρώμα του, το μέγεθος, το βάρος του κ.λπ. και σε πολλές περιπτώσεις θα φθάσουν μέχρι την ολοκληρωτική καταστροφή του).

Οι αλλαγές αυτές αρχίζουν να επιβραδύνονται ή σταματούν όταν το υλικό φθάσει σε ένα σημείο ισορροπίας με το περιβάλλον του. Η σταθερότητα αυτή διακόπτεται κατά τη στιγμή της ανασκαφής, όταν αυτό περνάει να προσαρμοσθεί σε ένα νέο περιβάλλον εντελώς διαφορετικό από αυτό που βρισκόταν μέσα στη γη. Αυτό είναι αρκετά τραυματικό για το ίδιο και η διαδικασία φθοράς του τίθεται ξανά σε κίνηση με μεγαλύτερη ή μικρότερη ταχύτητα, ανάλογα με το υλικό, την κατάσταση του και το περιβάλλον. Πολλές φορές έχει σαν αποτέλεσμα την ολοκληρωτική εξασφίγιση του μέσα σε λίγες ώρες από την αποκάλυψή του. Τέτοιους κινδύνους διατρέχουν ευρήματα κατασκευασμένα από ευαίσθητα υλικά όπως π.χ. αμύγα κεραμικά ή οργανικά υλικά (ξύλο, ύφασμα κλπ.).

Η στιγμή της αποκάλυψης λοιπόν των ευρημάτων είναι η πιο κρίσιμη για τη σωτηρία τους και τη μελλοντική τους ζωή. Από αυτή τη στιγμή θα πρέπει να αρχίζει και η συντήρησή τους, που αν γίνει σωστά, θα κάνει περιττές πολλές από τις μελλοντικές επεμβάσεις συντήρησης. Οι προσπάθειες συγκεντρώνονται δηλαδή στον μετριασμό του σοκ που παθαίνουν από την απότομη αλλαγή περι-

βάλλοντος (περίσσεια φωτός, οξυγόνου, αλλαγές θερμοκρασίας και σχετικής υγρασίας κ.ά.). Αυτό επιτυγχάνεται με τον έλεγχο των περιβαλλοντικών συνθηκών κατά τη διάρκεια της αποκάλυψης και καταγραφής των ευρημάτων, και κατά τη διάρκεια απομάκρυνσης, συσκευασίας και μεταφοράς στο εργαστήριο ή την αποθήκη των αντικειμένων.

Οι επεμβάσεις αυτές στην ανασκαφή έχουν επομένως χαρακτήρα προληπτικό, είναι τα πρώτα σωστικά μέτρα που παίρνουμε για τη σωτηρία των ευρημάτων. Αυτό το είδος της συντήρησης το ονομάζουμε αρχαιολογική συντήρηση σε αντιδιαστολή με τη συντήρηση στο εργαστήριο που γίνεται συστηματικά αργότερα. Περιλαμβάνει δε τη συντήρηση των κινητών ευρημάτων αλλά και των ακινητών που βρίσκονται στην ανασκαφή (κτίσματα και στοιχεία αναπόσπαστα από αυτά, όπως είναι οι τοιχογραφίες ή τα ψηφιδωτά).

Σπάνια μπορεί να ρυθμιστεί εντελώς το περιβάλλον όπου θα αποκαλυφθούν τα ευρήματα. Οι προσπάθειες που γίνονται και τα μέτρα που παίρνονται είναι για να μετριασθεί το σοκ, όπως π.χ. η μείωση του υπερβολικού φωτός όταν πρόκειται να αποκαλυφθεί μια τοιχογραφία με χρώματα, ή η μείωση της θερμοκρασίας σε άλλη περίπτωση, με την επιλογή για παράδειγμα διαφορετικής ώρας ή τη χρήση πρόχειρου στέγαστρου κατά τη διαδικασία της αποκάλυψης.

Οι συνθήκες μπορούν να ρυθμιστούν όμως σε περιπτώσεις κλειστών χώρων, όπως είναι το άνοιγμα ενός τάφου. Με το άνοιγμα μιας μικρής οπής

οι συνθήκες του εσωτερικού χώρου μπορεί να μετρηθούν και να διατηρηθούν σταθερές με τα κατάλληλα μέσα.

Οι μέθοδοι απομάκρυνσης των κινητών ευρημάτων, αλλά και οι τρόποι συσκευασίας, μεταφοράς και αποθήκευσης διαφέρουν ανάλογα με το αντικείμενο (υλικό κατασκευής), την κατάσταση του, το μέγεθος και γενικά την ιδιαιτερότητά του αλλά και τις συνθήκες στις οποίες βρέθηκε. Δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί το ίδιο ένα καλοψημένο κεραμικό, ακόμη και αν είναι σπασμένο σε πολλά κομμάτια, με ένα διαβρεγμένο ξύλινο αντικείμενο που διατηρεί μόνο το σχήμα του, ενώ έχει χάσει κάθε μηχανική αντοχή (Η κυτταρίνη έχει με τον καιρό εξασφαιθεί και αυτό που βλέπουμε είναι μόνο οι ξυλώδεις ιστοί του, η λιγνίνη). Ο γενικός κανόνας πάντως που χαρακτηρίζει όλες αυτές τις επεμβάσεις στην ανασκαφή, είναι ότι διατηρούμε, κατά την αποκάλυψη και αμέσως μετά, όσο το δυνατόν κοντινότερες συνθήκες με αυτές που είχαν να αντικείμενα στη γη. (π.χ. ότι βρεθεί υγρό διατηρείται υγρό, ότι βρεθεί ξηρό, διατηρείται ξηρό).

Μια άλλη βασική αρχή είναι αυτή της αντιστρεψιμότητας των υλικών που θα χρησιμοποιηθούν. Τέτοια υλικά μπορεί να είναι οι κόλλες και τα στερεωτικά για την ενίσχυση της μηχανικής αντοχής των αντικειμένων που θα απομακρυνθούν από το έδαφος. Επειδή ο χαρακτήρας τέτοιων επεμβάσεων είναι προσωρινός, τα υλικά αυτά πρέπει να μπορούν να αφαιρεθούν αργότερα για να συσκευασθεί η

Η τοιχογραφία της ανόιξης (ανασκαφή Σαντορίνης) κατά τη στιγμή της αποκάλυψής της.

Η δια τοιχογραφία στο σύνολό της μετά την ολοκλήρωση των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης όπως εκτίθεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

συστηματική συντήρηση των αντικειμένων σε οργανωμένο εργαστήριο. (Εξάρτηση στον κανόνα αυτό γίνεται μόνο όταν δεν υπάρχει άλλος τρόπος διάσωσης των ευρημάτων). Οποιαδήποτε μέθοδος και υλικό χρησιμοποιηθεί, θα πρέπει επίσης να είναι καλά δοκιμασμένο πριν, για την αποφυγή απρόοπτων σε μια τόσο λεπτή επέμβαση όπως είναι αυτή της ανασκαφής.

Ένας άλλος βασικός κανόνας είναι αυτός της διατήρησης της καταλληλότητας των ευρημάτων για χρονολόγηση ή ανάλυση. Ο αναπτυσσόμενος τομέας της αρχαιομετρίας έρχεται καθημερινά ολοένα και περισσότερο σε θορήξη της αρχαιολογικής επιστήμης. Οι φυσικές και χημικές αναλύσεις σε τα αρχαιολογικά υλικά, προκειμένου να δώσουν σωστά αποτελέσματα βασίζονται σε υλικά που η κατάσταση του είναι όσο το δυνατόν πλησιέστερη με τις συνθήκες της ανασκαφής. (Π.χ. κεραμικό εμποτισμένο με κάποιο υλικό συντήρησης, είναι ακατάλληλο για χρονολόγηση).

Εκτός από τους άλλους παράγοντες για μια επιτυχημένη ανασκαφική έρευνα σημαντικό και πρωταρχικό ρόλο παίζει η καλή συνεργασία αρχαιολόγου και συντηρητή κατά τη στιγμή της ανασκαφής. Για παράδειγμα η πολύ γρήγορη απομάκρυνση ενός αντικειμένου μπορεί να σημαίνει καταστροφή της ανασκαφικής συνοχής και χάσιμο πολύτιμων στοιχείων για τον αρχαιολόγο. Αντίθετα πάλι, η παραμονή ενός αντικειμένου για περισσότερο χρόνο από όσο πρέπει στη γη μπορεί να επηρεάσει τη διατήρησή του ή τη μελλοντική του ανάγκη. Ανάλογα προβλήματα μπορεί να υπάρχουν κατά την απομάκρυνση μεγάλων αντικειμένων, όταν πρέπει συγχρόνως να διατηρηθούν αυτά που μένουν στον ίδιο χώρο. Μια άλλη περίπτωση είναι επίσης τα προστατευτικά μέτρα που λαμβάνονται μεταξύ δύο ανασκαφικών περιόδων. Μπορεί να επηρεάσουν την προληπτική συντήρηση των ευρημάτων, όπως είναι η κάλυψή τους με προστατευτικό πλαστικό φύλλο, που μπορεί να ενυφάνει τη δημιουργία μικρορραγισμών.

Η καλή συνεργασία όχι μόνο αρχαιολόγου - συντηρητή αλλά και των άλλων ανασκαφικών παραγόντων, εκείνη του αρχιτέκτονα, χημικού, βιολόγου κ.ά. είναι ιδιαίτερα σημαντική μετά την ανασκαφή για την κοινή αντιμετώπιση θεμάτων όπως:

- 1) Ο καθαρισμός, σταθεροποίηση και καλή αποθήκευση των αντικειμένων.
- 2) Η στέρεωση (εμποτισμός) και προστασία των ευρημάτων που θα μείνουν επί τόπου στην ανασκαφή.

Οι επεμβάσεις αυτές έχουν χαρακτηριστική προληπτική ή θεραπευτική, όπου είναι αυτό απαραίτητο. Σπάνια θα γίνει και κάποια αισθητική αποκατάσταση στα αντικείμενα. Για να έχει η συντήρηση στην ανασκαφή επιτυχημένα αποτελέσματα, θα πρέπει να αρχίζει μαζί με τον υπόλοιπο προγραμματισμό της ανασκαφής που θα περιλαμβάνει:

- 1) Χρήματα και προγραμματισμό για την κάλυψη των αναγκών σε ειδικευμένο προσωπικό, εξοπλισμό για εργαστήριο, υλικά για τη συντήρηση, για τη συσκευασία των ευρημάτων και αποθήκευση.
- 2) Προγραμματισμό για τις συνθήκες της περιοχής και την αναμενόμενη κατάσταση διατήρησης των ευρημάτων. (Πολλές φορές η συντήρηση επιβάλλει την εποχή που θα αποκαλυφθεί κάποιο εύρημα και ίσως την εποχή ενός μέρους της ανασκαφής).
- 3) Προγραμματισμό για το είδος των ευρημάτων όπως: τοιχογραφίες, κεραμικά, ψηφιδωτά και την ιστορική περίοδο όπως: προϊστορικά, βυζαντινά κλπ.

Για την αύξηση των πιθανοτήτων μιας αποτελεσματικής στρατηγικής σε σχέση με την συντήρηση σε μια ανασκαφή, θα λέγαμε ότι είναι απαραίτητο να επισημανθούν τα παρακάτω:

- 1) Ότι ανασκαφή χωρίς συντήρηση σημαίνει καταστροφή και ότι είναι καθήκον μας να συντηρήσουμε και να δημοσιεύσουμε τα αποτελέσματα μιας ανασκαφής.
- 2) Η καλή γνώση των αρχών της προληπτικής συντήρησης που σημαίνει καλή γνώση της φθοράς των υλικών και της παρεμπόδισης αυτής της φθοράς, είναι απαραίτητη. Για το λόγο αυτό, βασικές γνώσεις συντήρησης στην εκπαίδευση των αρχαιολόγων και βασικές γνώσεις αρχαιολόγας στις σπουδές των συντηρητών θα πρέπει απαραίτητα να περιλαμβάνονται.
- 3) Απαραίτητος είναι επίσης ο έλεγχος για την τήρηση των αρχών της συντήρησης και ανασκαφής. Οι ευθύνες των διαφόρων ομάδων θα πρέπει να καθορισθούν.

Ο αρχαιολογικός υπηρέσιος των διαφόρων χώρων, που ρυθμίζουν βασικά τις αρχές αυτές, έχουν τη δυνατότητα να καθοδηγηθούν από τις συστάσεις που έχει προτείνει η Unesco και οι οποίοι υιοθετήθηκαν από το Συνέδριο του Νέου Δελχί στις 5 Δεκεμβρίου 1955.

Οι ανάγκες για τη σοβαρή αντιμετώπιση των προβλημάτων της αρχαιολογικής συντήρησης έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια και αυτό οφείλεται κατά πολύ στους παρακάτω λόγους:

- 1) Στην αύξηση του αριθμού των ανασκαφικών προγραμμάτων
 - 2) Στην αύξηση των περιπτώσεων καταστροφής λόγω ελλείψεως συντηρητών στην ανασκαφή
 - 3) Στην ανταλλαγή ανασκαφικών τεχνικών, εμπειριών, καθώς και προσωπικών αναμέτρων στις ανασκαφές που μέχρι τώρα δεν είχαν καμιά επαφή μεταξύ τους.
 - 4) Στην αύξηση του αριθμού των αρχαιολογικών αναλύσεων αλλά και στην αύξηση των κινδύνων για λανθασμένα αποτελέσματα από αυτές τις αναλύσεις, λόγω καταστροφής της καταλληλότητας των δειγμάτων.
- Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι για την καλύτερη ερμηνεία και αξιοποίηση των δεδομένων μιας ανασκαφής όπως και για τη διατήρηση και παράδοση των ευρημάτων της στις επόμενες γενεές, ο λειτουργικός ρόλος της συντήρησης είναι αναγκαία προϋπόθεση.

Οι φωτογραφίες του κειμένου είναι από τους τόμους Thera IV, V & VI της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

Βιβλιογραφία

- Elizabeth A. Dowman. Conservation in Field Archaeology METHUEN and Co Ltd, London 1970.
David Leigh. First Aid for Finds. RESCUE Publication Number One RESCUE and the Department of Archaeology, University of Southampton 1972
Nicosias Stanley Price. «Excavation and Conservation» ICCROM Conference on «Conservation on Archaeological Excavations» Nicosia, Cyprus. 23-26 August 1983.
Philip Barker. Techniques of Archaeological excavation B.T. Batsford Ltd London First pub. 1977. New edition 1982.

The Contribution of Restoration to Excavations

M. Lykiardopoulou

The archaeological restoration also includes the restoration of the excavational finds movable or not. Its role and contribution are very important because, due to its intervention, the shock and the disasterous effects to which the finds are subjected in the critical moment of their discovery, are minimized and smoothed. Therefore, restoration has, in addition, a preventable character, since if done correctly and in time during an excavation, it will make unnecessary a lot of restoration work in the future.